

УДК 141.7

ЕКЗИСТЕНЦІАЛ СТРАХУ В ТВОРЧОСТІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО

Уляна Ханас

*Закарпатський державний університет,
вул. Заньковецької, 89 а, м. Ужгород, 88015, Україна,
e-mail: ulianakhanas@ukr.net*

Розглянуто екзистенціал страху на основі казки-оповідання М. Коцюбинського “Хо”. Письменник аналізує виникнення та існування цієї емоції у трьох періодах людського життя: дитинстві, юності і зрілості. У ранньому віці страх змальовано як щось невиразне, пов’язане радше з дитячою фантазією та уявою. Діти ще не розуміють, чого вони бояться. Розумне, виважене ставлення батьків, старших до дітей, добре виховання може мінімізувати це почуття і в майбутньому подолати його. Юність – пора людського життя, коли знання, освіта, воля, віра у власні сили мають важливе значення для становлення особистості, позбавленої почуття страху перед життєвими труднощами. Саме тоді формується характер сміливої, відважної людини, яка здатна боротися за своє щасливе майбутнє. У зрілому віці значно складніше долати негативні відчуття, яких не вдалося побороти у двох попередніх періодах життя. Людина стає обережнішою, надто виваженою, до неї навіть повертається дитяча фантазія небезпеки перед життєвими негараздами, вона не бажає ризикувати, радше прагне спокою і стабільності. Водночас М. Коцюбинський підкреслює, що все залежить від характеру людини, її виховання, освіти, світогляду. Письменник демонструє і негативну, і позитивну роль страху для вдосконалення духовного світу людини і суспільства загалом. Але, на відміну від західноєвропейських філософів-екзистенціалістів, М. Коцюбинський переконаний, що страх потрібно і можна подолати за допомогою сили волі, віри, надії і любові.

Ключові слова: екзистенціалізм, страх, антропологізм, віра, надія, любов.

Поняття страху – один з екзистенціалів, що не втрачає актуальності навіть тоді, коли екзистенціалізм як потужна філософська течія вже відійшов в історію. Страх відіграє не тільки негативну, а й позитивну роль у житті людини. Відчуваючи страх перед небажаними явищами, особа використовує всі свої психічні сили і розум, мобілізує волю й енергію для подолання небезпек, які ставить перед нею життя.

Філософи і літературознавці, що досліджували творчість М. Коцюбинського, не розглядали поняття страху як окрему категорію. Здебільшого акцентували на сукупності екзистенціалів, що наявні у творах письменника, а казку-оповідання “Хо” залишали поза увагою. **Мета статті** – проаналізувати екзистенціал страху в творчості М. Коцюбинського. Функціонування цього екзистенціалу розглянуто головним чином на основі оповідання “Хо”, яке в концентрованому вигляді відбиває розуміння поняття страху у філософських рефлексіях письменника.

Страх – одне з основних понять екзистенціалізму. Причини виникнення і подолання страху вивчають здебільшого у психологічній науці, а спроби його проаналізувати сягають ще часів античної літератури та філософії. Найбільш чітко і яскраво проблема страху постала в старогрецькій трагедії, зокрема в драмах Есхіла, Софокла та Еврипіда. У творах цих авторів страх як суто людська емоція

спричинений конфліктом між безсмертними та всесильними богами і слабкою людиною, яка цілковито залежить від їхніх примх. Людина зазвичай не впевнена у своєму майбутньому, тому відчуває перед ним страх – здебільшого рабський. Зрештою, це пов'язано з рабовласницьким суспільством, у якому жили і творили драматурги. Психологія раба зумовлена тим, що він залежав від примхи рабовласника, його будь-якої миті могли жорстоко покарати за якусь провину. У середні віки християнська філософія вносить нові відтінки в почуття страху. З одного боку, є рабський страх, страх безпомічної людини перед покаранням за свої гріхи, а з другого – з'являється страх образити люблячого Бога, Особистість, якій вона довіряє, відчуття того, що не Бог карає, а людина карає себе сама.

Екзистенціаль страху в християнській інтерпретації яскраво описав данський філософ Сьорен К'єркегор у праці "Страх і тремтіння". Мислитель розрізняє страх живої істоти перед певною зовнішньою небезпекою і притаманний лише людині безпредметний страх як здійснення її свободи. Жан-Поль Сартр вважає, що страх – стан людини, яка збагнула непевність власного буття і необхідність особистого вибору. Вибір постійно супроводжується страхом. Від вибору людини залежить дуже багато – її існування і її майбутнє; за шаховою термінологією: один неправильний хід, і партію можна програти. В екзистенційній аналітиці М. Гайдегера страх постає як фундаментальна настроєність життя, що сприймає смерть як свою найдостеменнішу можливість, як щось неминуче.

Як соціальне явище страх розглядають у сучасних філософських і соціологічних дослідженнях тоталітаризму, стану суспільної свідомості на зламі політичних та соціально-економічних систем.

Саме такий злам переживає сьогодні Україна. Український народ, безперечно, подолає страх перед інертністю, закостенілістю, боязню незнаного, не боїтиметься загроз ні зі Сходу, ні з Заходу. І якщо й матиме інколи почуття страху, то цей страх буде раціональним, сприятиме готовності людей подолати всі негаразди буття. Яскравим прикладом можливості подолання страху і сильної віри в перемогу добра і справедливості є діяльність Івана Павла II. В одному з інтерв'ю Папа Римський зазначив, що своє служіння почав словами "Не бійтеся!". З цих слів починалася нова релігія. Ісус Христос неодноразово звертався такими словами до своїх учнів, закликаючи їх долати страх і утверджувати любов до Бога і свого ближнього. Іван Павло II пише: "Чого ми не повинні боятися? Не повинні боятися правди про самих себе..." [4, с. 24]. Долаючи страх, людина, на думку Папи, прагне бути досконалішою, а ставши такою, здатна творити навіть неможливе. Подолання страху, у відповідь на заклик Святішого Отця до людства, сприяло розпадові тоталітарних режимів у світі, становленню й утвердженню держав, які вибрали шлях миру і демократії.

Екзистенціаль страху наявний в українській філософії ще з доби княжої Русі. Найбільш яскраво і чітко він виявляється в українській літературі доби Романтизму – у зв'язку з утвердженням національної ідеї.

Цю тему продовжують у своїй творчості українські письменники кінця XIX – початку XX ст., зокрема М. Коцюбинський. У його повістях, оповіданнях наявні ідеї екзистенціалізму загалом і екзистенціаль страху зокрема. Роздуми про страх є в багатьох оповіданнях і повістях письменника, однак у найбільш концентрованому вигляді їх висвітлено в казці "Хо". У листі до Василя Лукича від 18 травня 1893 року

М. Коцюбинський пише: “Незабаром пришло для “Зорі” казку під заголовком “Хо”, де головною фігурою – страх людський” [5, с. 36].

У цьому творі автор не тільки подає свою візію страху, а й акцентує, наскільки важливо для людини і суспільного прогресу подолати страх. Основний наголос зроблено на тому, що вільний розвиток людини і цілого народу залежить насамперед від того, чи поборють страх як такий, чи ні. Казку “Хо” М. Коцюбинського неодноразово забороняла царська цензура через “українофільську тенденційність”. Ідеологи царизму добре розуміли, що в цьому творі відчутний заклик до вільного життя народу, а реалізація цього заклику зможе розхитати прогнилий царський устрій і основи колоніальної держави. Вдаючись до алегорії, письменник зображує страх в образі старезного діда, який уже віджив свій вік і давно проситься на спочинок. Сам дід не страшний, а бояться його тому, що не наважуються звести на нього очі. “Жахаються, – пише автор казки, – а не знають, що страх тільки й істніє на світі полохливістю других, що старий Хо порохом розсипав би ся, коли б усе живе хоч раз зважилося глянути йому в вічі...” [1, с. 167]. Письменник зазначає, що тільки одиниці зважуються на це, а зважившись, знаходять силу розбити кайдани. “А тим часом, – пише М. Коцюбинський, – страх владно панує на землі, змагається з приязню, з чесними пориваннями, з обов’язком, ламле життя, безсилим чинить не то поодиноких людей, ба й цілі народи... Страх! Прищеплений дитині, виплеканий аномальними умовами суспільними, він стає чіпкою пошестю, робиться потугою, що тамує вічний поступ усього живущого” [1, с. 168]. У своєму творі Коцюбинський говорить про причини страху, який дає себе знати ще в дитинстві, а згодом виявляється в юнацькі та зрілі роки.

С. К’єркегор ввів свого часу поняття страху як категорію людського існування. Страх, на його думку, – стан людини, що підійшла до своїх меж і готується вийти за ці межі. Страх – передчуття зміни в душевному і тілесному бутті. Душевність і тілесність дуже нестійкі, їх мучить занепокоєння, яке погрожує знищити їх і водночас обіцяє незвідану повноту буття. Саме в страху, вважає данський філософ, прихована і насолода, і щось жахливе, найяскравіше це виявляється в дитинстві, тоді страх ще не є усвідомленням гріха, а передчуттям нової повноти і нового змісту.

“Спостереження за дітьми дає змогу визначити цей страх як жадібне прагнення до пригод, до жахливого, до загадкового, – пише С. К’єркегор. – Те, що бувають діти, у яких цього страху не виявили, ще нічого не доводить: адже у тварин його теж немає, і що менше духу, то менше страху. Такий страх настільки властивий дитині, що вона зовсім не хоче його позбутися: навіть якщо він і лякає її, то відразу ж огортає своїм солодким залякуванням. У всіх народів, де дитячість збереглася як мрії духу, цей страх є... Тільки прозаїчна непристойність може думати, ніби в цьому є якесь перекручення. Страх має тут те саме значення, що й туга в якійсь, більш пізній точці, де свобода, пройшовши через усі недосконалі форми своєї історії, ... має нарешті повернутися сама до себе” [3, с. 144].

Тонкий знавець дитячої психології, М. Коцюбинський має дещо інакше трактування страху дитини. Діти, яких він зображує, не вбачають у боязні прихованої насолоди, не передчувають якоїсь нової повноти буття. Бурхлива дитяча фантазія і якоюсь мірою невважена поведінка старших і батьків, що заради спокою сприяють поглибленню страху, тільки підсилюють негативізм цієї екзистенційної емоції. Не допомагає навіть Господня молитва, яку разом з нянею промовляє дитина. Її радше

проказують формально, а не як щиру розмову з Богом, а тільки він може врятувати людину від “усякої скверни”, від усякого страху. Закінчуючи цей невеличкий сюжет, письменник зазначає: “Смішно, коли причиною страху бува лиш розпалена уява, а жаль... Бо хто раз спізнається з почуттям страху, не хутко зможе відкараскатися від нього... Зросте дитина, змужніє, і багато сил, вартих кращої долі, змарнує на боротьбу зі страхом, та це добре, як перемаже!” [1, с. 172].

У центрі іншого мікросюжету – молода дівчина Ярина Дольська. Нещодавно здобула педагогічну освіту і має скерування в село С. на вчительську посаду. З одного боку, сповнена надій і сподівань: Ярина буде вчителькою, “понесе світло в темряву, потіху – смуткові, поміч – убожеству”. Однак метафізичний страх перед невідомим забирає її безтурботний спокій. Колись була щасливою дитиною, коханою одиначкою багатих батьків, завжди пристойно вбрана. Усі її забаганки виконували миттєво. Дитина мала добре серце. Попри заборону старших, товаришувала з бідними сільськими дітьми, допомагала їм чим могла. Ставши дорослою, Ярина запалилася до праці. Відчула, що її батьки біднішають і на їх допомогу нічого сподіватися. Вирішила посвятити своє життя народові. М. Коцюбинський дуже яскраво передає внутрішню боротьбу героїні, її екзистенційний діалог. Ярина має зробити вибір між новим, сповненим подвижництвом життям заради цього народу і старосвітськими традиціями, яких були змушені дотримуватися панночки її кола. “Ні, годі... Піти туди, куди серце кличе й обов’язок... З силою, яку я почуваю в собі, а силою любові можна багато зробити... Тільки не лякатися, тільки не тратити надію і ... все буде добре... Що тут довго думати? Адже давно вже рішила я почати нове життя. І почну, і кінець на тому, і нічого мислити, і ні над чим міркувати... Кораблі спалено... І чого я тремчу вся? Чого?.. Дурю себе відвагою, коли чую, що сили мої слабнуть, що я легкодуха, нікчемна істота...” [1, с. 176].

Ярина гостро переживає і страх, і сором: страх перед невідомим і сором за саму себе. У цьому стані вона переживає самоосуд на підставі інтеріоризації реальних або завбачуваних міжсуб’єктних стосунків. Разом із совістю її сором формує ядро моральної самосвідомості. На відміну від совісті, сором феноменологічно невіддільний від свідомості присутності Іншого, хоча при цьому реалізується в активній самооцінці своєї самості. Водночас Ярина має почуття гідності і гордість, властиву кожній особистості. Усе це змушує її мобілізуватися на подолання своєї нерішучості і пошуку виходу з такого непевного становища. Ж.-П. Сартр зазначав, що “сором, страх і гордість – мої первісні реакції, вони є лише різними способами, якими я визнаю іншого як суб’єкта поза межами досягнення, і вони включають у себе певне розуміння моєї самості, яка може і повинна мені слугувати мотивацією для конституювання іншого як об’єкта” [5, с. 417].

Таким Іншим для Ярини є різні фактори: суспільство, у якому вона живе, батьки, які дотримувалися традицій, звичаїв і вимагають того самого від дочки, зрештою, її наречений – багатий, але не коханий дідич, якому вона змушена дати остаточну відповідь на пропозицію вийти за нього заміж. Страх, сором, гордість, а з ними й нерішучість зводять нанівець благородні думки, мрії і сподівання Ярини. Вона вибирає найлегше – погодитися на одруження й заодно вирішити всі проблеми. Дівчина добре розуміє: зробити це безболісно неможливо, і невдовзі вона дуже шкодуватиме, що зробила саме такий вибір.

Символічний дід Хо розчаровано і співчутливо каже дівчині: “Ну, й доля!.. Кожне уявляє собі мене, як хоче. Для одного я – з торбою на дітей, з різкою в руках, другий убирає мене в шати традицій, поговору, забобонів, третій тремтить переді мною, як осика на вітрі, четвертий... а все зле та немудре!” [1, с. 177].

Про “четверте” немудре, що пов’язане з руйнівною силою щодо людської гідності, йдеться в наступній замальовці казки. Головний герой – уже не дитина, не юнак чи юнка, а зріла людина – Макар Іванович Літко. Макар Іванович має вищу освіту, поважне становище, високооплачувану роботу урядовця. Усього, чого міг досягти у житті, досяг. Не має і не може мати підстав не бути задоволеним з життя. Але за своє становище і добробут йому довелося заплатити високу ціну. Живучи в поневоленій царським режимом, колоніальній Україні, змушений поступатися своїми національними принципами, своєю українською самістю. Обставини змушують його спілкуватися і на службі, і вдома державною мовою, яка далека від його рідної. Колоніальна політика режиму, спрямована загалом проти українства, поступово вихолощувала з нашого героя людську гідність. М. Коцюбинський малює пана Літка як викінченого колабораціоніста, що заради свого добробуту вірнопідданий чужій державі.

Однак у душі Макара Івановича ще жевріють іскорки національної самоідентичності. Він не тільки відчуває, що є українцем, а й відвідує товариства, вечірки “молодих” українців, навіть спонсорує видання книг молодих українських літераторів і сам планує писати наукову розвідку рідною мовою. Макар Іванович умовляє собі, що він українець і патріот. Правда, царський режим переконав його, що українська мова “страх яка бідна” і не надається до наукових праць.

Нездорова роздвоєність між тим, що пов’язує його з українофільством, і тим, що силою обставин він мусить вірнопіддано заради свого становища служити режимові, ніколи не даватиме йому спокою. Після однієї вечірки Макарові Івановичу сниться “поганий сон”. Сниться йому, що поліція робить у його помешканні обшук і знаходить кілька примірників “тоненької” збірки оповідань молодого українського поета, саме тої збірки, на видання якої наш герой давав кошти. Непрохані гості випитували Макара Івановича, звідки він узяв такі “страшні” брошури і з якою метою тримає їх удома. Йому, наляканому, зрошеному “циганським потом”, довелося відбріхуватися, заявляючи, що не вміє навіть читати українською мовою і не має й не хоче мати нічого спільного з так званими малоросами. Але ніхто із слідчих не йнав йому віри. Макарові Івановичу погрожували звільненням із служби, страхали його в’язницею, карами, засланнями. Наш “герой” прохав, мало не плакав і..., нарешті, прокинувся зі сну.

Макар Іванович не знаходить собі спокою, його постійно переслідує страх. Кожний стукіт у двері, кожний дзвінок і навіть візит його близьких і знайомих спричинює в нього стан нервового напруження, адже Макар Іванович одержимий манією переслідування і сподівається чогось лихого. Усе його дратує: злоститься на дітей, які розмовляють із служницею українською мовою, має претензії до рідного брата, який цією мовою написав йому відкриту поштову листівку, відкидає українські газети і журнали, боячись, що це може його скомпрометувати перед тими, хто має владу. “Буйна фантазія, – пише М. Коцюбинський, – тручає бідного Макара Івановича по похилості в якусь чорну безодню, звідки нема стежки наверх. Страх обгортає його такий, якого він не пригадає в дитинстві навіть. Напевне, сором, переміг би той страх,

коли б наш патріот міг збоку глянути на свою громадську відвагу, чи то пак на брак її. Але де там йому до сорому, коли шура в небезпечності” [1, с. 183].

Однак на цьому не закінчуються переживання Макара Івановича. До його помешкання наближається людина у військовій формі, яку він вважає представником влади й заодно порушником свого спокою. Автор казки зауважує, що нашому героєві в очах потемніло і в п'ятах похололо. Він раптом подумав, що його передчуття чогось лихого справджуються. Але, на щастя Макара Івановича, з'ясувалося, що за дорученням української громади до нього прийшов військовий лікар і попросив узяти участь у депутації на похороні одного з відомих українських літераторів. Макар Іванович ще раз відчув, що має велику повагу серед громади, адже саме його як справжнього патріота вона вибрала до складу поважної депутації. Проте Макара Івановича знову огортає неспокій, він знову мусить роздвоюватися. З одного боку, його шанують і поважають як борця за національну ідею, а з другого, він боїться, що своєю участю в цій депутації може спричинити незадоволення у властей. Тим більше, що наш герой – урядовець, людина офіційно лояльна – раптом дізнається, що в складі депутації є молоді люди, які не так давно перебували під політичним наглядом. Страх огортає його ще сильніше. “Що мені чинити, що робити? Адже я згодився, обіцяв! – бігає по хаті збурений Макар Іванович. – Тепер якось ніяково назад лізти... А їхати не можу... І не поїду, нізачо не поїду... Але що мені зробити, як викрутитися?.. Боже!..” [1, с. 186]. Наш “патріот”, продовжує М. Коцюбинський, тіпається мов у пропасниці, уявляючи буйною фантазією наслідки своєї необачної обіцянки. Тут і компрометація, і втрата посади, і допити, і таке страхіття, що й малим дітям не наснитися. Макар Іванович відмовляється від участі в похороні, мотивуючи тим, що захворів. Письменник зазначає, що наш герой цього разу не збрехав, бо справді заслаб від страху. Макарові Івановичу вдалося врятуватися від страху втечею від громад-ського обов'язку. Ж.-П. Сартр писав, що “...об'єктивний страх, який ми можемо відчувати, сприймаючи іншого – об'єкта, це не сукупність фізіологічних проявів розгубленості, які ми бачимо чи вимірюємо...: страх – це втеча, уникнення... Страх є нічим іншим, як магічною поведінкою, що прагне скасувати заклинанням залякуючи об'єкти, яких ми неспроможні утримати на відстані” [5, с. 422–423]. Макар Іванович своєю дивною поведінкою уникає того, чого не може подолати своєю самістю.

Але в цій казці, як і в інших свої творах, М. Коцюбинський – переконаний оптиміст. Він вважає, що людина спроможна подолати будь-який негативний екзистенціал, зокрема й страх. І допоможе їй не стільки розсудливе раціо, скільки воля, яка в будь-якому разі діє ефективніше. Ідеї романтизму виявляються ясно й чітко і в тому періоді життя та творчості письменника, який важко назвати романтичним. Наприкінці казки М. Коцюбинський висловлює віру в краще майбутнє свого народу, надію на його творчі сили, на благородну місію української інтелігенції, її любов до рідного краю. Дід Хо нарешті бачить людей, сповнених сили, енергії, віри, злучених теплими, братерськими взаєминами. Вони грілися біля одного вогнища, кожен брав звідти світло й тепло. Вогнище символізує любов до своєї країни, народу; світло – ідею, що дала сенс життю, усвідомлення своїх обов'язків; тепло – віру в перемогу добра над злом, правди над кривдою, світла над темрявою. Ці молоді люди щойно закінчили навчання і мають роз'їхатися по різних куточках країни, щоб там приносити користь своєму народу. Вони проголошують патріотичні

тости: за сміливість, за працю, за єдність. “Не лякаймося, – говорить один із них, – великої праці, не жахаймося важкої дороги! В ідеї нашій, в нашій праці, в нашій сміливості – сила наша” [4, с. 187].

Через кілька років дід Хо має нагоду перевірити, чи високі гасла, пристрасні заклики представників молоді нації справдилися. Він обходить міста і села, куди потрапили молоді люди, і вкотре переконується, що страх таки подолано, що правда восторжествувала.

М. Коцюбинський часто використовує екзистенціал страху в своїх оповіданнях і повістях, здебільшого трактуючи його як негативне явище людської психіки. Страх нівелює радість людського існування, гальмує розвиток особистості, суспільний прогрес. Письменник переконує, що подолання страху є одним з аспектів антроподіцеї. Саме розсудок, розум і воля допомагають людині усунути це почуття зі своєї свідомості і будувати щасливе майбутнє.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Коцюбинський М.* Твори в семи томах. К.: Наукова думка, 1974. Т.1.
2. *Коцюбинський М.* Твори в семи томах. К.: Наукова думка, 1974. Т.5.
3. *Кьеркегор С.* Понятие страха // Страх и трепет. М.: Республика, 1993. С.115–248.
4. Переступити поріг надії. Київ-Львів: Кайрос–Свічадо, 1995.
5. *Сартр Ж.-П.* Буття і ніщо. Нарис феноменологічної онтології. К.: Основи, 2000.

EXISTENTIAL OF FEAR IN MYKHAILO KOTSIUBYNSKYI'S LITERARY WORKS

Uliana Khanas

*Zakarpatskyj State University,
Zankovetska Str., 89 a, Uzhhorod, 88015, Ukraine,
e-mail: ulianakhanas@ukr.net*

The essay tackles the existential of fear based on Mykhailo Kotsyubynskiy s fairy tale – story “Kho”. The writer analyzed the emergence and development of this emotion during the three periods of a human being s life: childhood, youth and maturity. At an early age fear is depicted as something vague, caused mainly by a child s fantasy and imagination. Children are not conscious yet why they are scared. Sensible, balanced relationships between parents, adults and children can mollify this anxiety and put an end to it completely. Youth is a stage of a human beings life when knowledge, education, will, confidence in ones abilities are so important for the formation of a person that is free from fear of hardships of life. This is the time when the character of a brave, courageous man, able to fight for his| her happiness is being shaped. At an elderly age it is much more difficult to put an end to those negative feelings which were not overcome at the first two stages of ones life. At this stage a person becomes more cautious, too circumspect. Fear of life hardships can come back again. He is not willing to take risks, strives for peace and stability. M. Kotsyubynsky at the same time, points out that much depends on a person’s character, upbringing, education and outlook. He pointed out the negative role played by both – fear of a human being and the of the society as a whole. But unlike West European existentialism philosophers M. Kotsyubynskiy claimed that fear can and should be overcome by fortitude, faith, hope and love.

Keywords: existentialism, fear, antropologism, faith, hope, love.

ЭКЗИСТЕНЦИАЛ СТРАХА В ТВОРЧЕСТВЕ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСКОГО**Уляна Ханас**

*Закарпатский государственный университет,
ул. Заньковецкой, 89 а, г. Ужгород, 88015, Украина,
e-mail: ulianakhanas@ukr.net*

В статье рассматривается экзистенциал страха на основе сказки-рассказа М. Коцюбинского “Хо”. Писатель анализирует возникновение и существование этой эмоции в трех периодах человеческой жизни: детстве, юности и зрелости. В раннем возрасте страх изображается как что-то невыразительное, связанное больше с детской фантазией и представлением. Сами дети еще не понимают, чего они боятся. Разумное, взвешенное отношение родителей и старших к детям, хорошее воспитание могут свести к минимуму это чувство и в будущем преодолеть его. Юность как раз и есть той порой человеческой жизни, когда знание, образование, воля, вера в собственные силы имеют важное значение для становления личности, лишенной чувства страха перед жизненными трудностями. Именно тогда формируется характер смелого, отважного человека, который способен бороться за свое счастье. В зрелости значительно сложнее искоренять те негативные чувства, которые не были преодолены в двух предшествующих периодах жизни. В этом возрасте человек становится более осторожным, слишком взвешенным. К нему возвращается даже и та детская фантазия опасности перед жизненными трудностями. Он не желает рисковать, больше стремится к спокойствию и стабильности. М. Коцюбинский вместе с тем подчеркивает, что все зависит от характера человека, его воспитания, образования мировоззрения. Он четко и выразительно демонстрирует как отрицательную так и положительную роль страха для совершенствования духовного мира как самого человека, так и общества в целом. Но, в отличие от западноевропейских философов-экзистенциалистов, М. Коцюбинский убежден, что страх нужно и можно преодолеть с помощью силы воли, веры, надежды и любви.

Ключевые слова: экзистенциализм, страх, антропологизм, вера, надежда, любовь.

Стаття надійшла до редколегії 13.03.2009

Після доопрацювання 30.04.09

Прийнята до друку 19.05.09